

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav světových dějin

Studijní program: Historické vědy

Obor: Historie/obecné dějiny

Teze disertační práce

MILAN SCHOLZ

**Historická argumentace při hledání národní identity v textech
Tomáše Garrigua Masaryka a Romana Dmowského.**

Komparativní studie

Historical Examples and the Search for National Identity in texts of
Tomáš Garrigue Masaryk and Roman Dmowski.

A Comparative Study.

Téma práce

Předkládaná disertační práce se zabývá komparativní analýzou historické argumentace při hledání národní identity v textech Tomáše Garrigua Masaryka (1850-1937) a Romana Dmowského (1864-1939). Tomáš Garrigue Masaryk a Roman Dmowski náleželi bezesporu k čelným představitelům veřejného a politického života svých zemí na přelomu 19. a 20. století a v prvních desetiletích 20. století. Otázka národní identity přitom patří k tématům, která jsou s jejich životem a dílem nejčastěji asociována. Před rokem 1914 Masaryk a Dmowski ovlivnili českou a polskou politiku a politické myšlení. Během první světové války se postavili do čela československé a polské emigrační politiky (Masaryk jako předseda Československého národního výboru, Dmowski jako předseda Polského národního výboru). V poválečném období se však jejich životní dráha rozcházela. Masaryk se stal prezidentem Československa a symbolem československé identity, Dmowski reprezentoval spíše opozici vůči hlavnímu proudu polského poválečného politického života.

Struktura práce

První a druhá část disertační práce jsou pojaty chronologicky a jsou samostatně věnovány historické argumentaci při hledání národní identity u Masaryka a Dmowského. Cíl těchto částí spočívá v kontextualizovaném, vývojově pojatém pohledu na studovanou problematiku. Analýza historické argumentace při hledání národní identity je zde zasazena do narativně pojatého dějinného kontextu života a díla obou autorů, přičemž s ohledem na téma disertační práce je zvláštní pozornost věnována Masarykovu a Dmowského intelektuálnímu vývoji a předpokladům jejich přístupu k otázce identit a k historické problematice. Na jejich pozadí výklad zachycuje proměny ve vnímání národní identity a pojmání historické argumentace, k nimž v toku času v Masarykových a Dmowského textech docházelo. Třetí část je pojata komparativně a ze své podstaty překračuje rámec chronologického členění. Volba kritérií komparace je výběrová a práce se tak nepokouší pokrýt celek Masarykova a Dmowského myšlení o historii a národních identitách. Komparace analyzuje (1) historický příběh národa zachycený oběma autory („konec dějin“ je zasazen do přelomu 19. a 20. století), (2) roli historických příkladů v Masarykově a Dmowského koncepci mentální geografie, (3) vztah mezi národní a nadnárodní identitou formulovaný na základě historických příkladů, (4) otázku vztahu náboženství a národní identity v perspektivě historické

argumentace a (5) Masarykův a Dmowského pohled na cestu historické změny (revoluce, reforma, cesta společenské změny nabízená liberalismem a socialismem¹).

Metodologická povaha práce a použité prameny

Práce svou povahou náleží do oblasti komparativních dějin idejí a nečiní si nárok stát se příspěvkem k novému poznání událostních dějin založenému na základním pramenném výzkumu. Rozhodně též není příspěvkem k dějinám česko-polských vztahů a vzájemných vztahů mezi Masarykem a Dmowským. Vzhledem ke své primárně komparativní povaze se nepokouší analyzovat a pojmenovávat myšlenkové vlivy a zdroje, na něž Masaryk a Dmowski navazovali či ze kterých při formulaci svých koncepcí čerpali. Dějinný kontext hledání identity je koncipován interpretativně a faktografické poznatky práce v tomto ohledu čerpá ze sekundárních zdrojů.

Hledáním národní identity práce rozumí snahu o zachycení rysů a prvků, které zakládají podstatu národa, jeho dějin, úkolů v přítomnosti a vyhlídek do budoucnosti. Historickou argumentaci poté chápe jako aplikaci minulosti na témata, která byla Masarykem a Dmowským prioritně vnímána jako témata nikoliv historická (dotýkající se minulosti samé), ale jako živé problémy přítomnosti. Komparativní analýza se primárně soustřeďuje na klíčové Masarykovy a Dmowského texty, které svou podstatou nabízejí ucelený pohled na Masarykovu a Dmowského historickou argumentaci při hledání národní identity a umožňují tak učinit si představu o tom, jak Masaryk a Dmowski historickou argumentaci využívali a jak s historickou tematikou pracovali. Drobnější texty, kde je historická argumentace přítomna ve fragmentární podobě, jakož i další prameny ozřejmující Masarykovo a Dmowského myšlení o identitách, jsou v komparativní analýze využívány jako doplněk, neboť přes většinou útržkovité zachycení historických příkladů nezřídka přispívají k pochopení obrazu Masarykovy a Dmowského tematizace role historie při hledání národní identity.

¹ Tyto dva ideologické proudy jsou v analýze zvoleny proto, že byly v souvislosti s cestami společenských změn Masarykem i Dmowským systematicky a tudíž v komparovatelné podobě paralelně zachyceny.

Výsledky práce: zhodnocení komparace

Povaha Masarykových a Dmowského textů

Ke zhodnocení komparace Masarykova a Dmowského pohledu na roli historické argumentace při hledání národní identity je třeba přistupovat s vědomím rozdílů v Masarykově a Dmowského světonázorových východiscích. Masarykův víceméně humanistický a všelidský přístup k národu se lišil od Dmowského silně národně orientovaných postojů. Nezanedbatelné rozdíly panovaly rovněž v charakteru Masarykových a Dmowského textů. Masarykovy texty byly ve své většině bližší odborným společenskovědním přístupům a nesly po formální stránce charakter vědeckých prací. Dmowského texty se oproti tomu o poznání výrazněji vyznačovaly rysy esejisticko-úvahového zpracování látky. Masarykova tematizace historické problematiky byla bližší dobové historické vědě a Masarykův výklad byl silněji vybudován na historické úloze konkrétních osobností. Přestože se způsob Masarykova historického výkladu odlišoval od standardu dobových pozitivistických historických prací, Masaryk se výrazněji než Dmowski opíral o události, jména a chronologické zařazení aplikovaných historických argumentů a příkladů. V Dmowského historické argumentaci se odkazy na konkrétní historické osobnosti vyskytovaly v podstatně menší míře než u Masaryka a rovněž role konkrétních událostí byla malá. Klíčovou roli v Dmowského historické argumentaci sehrávalo zachycení dlouhodobého vývoje polského identity. Výklad dotýkající se dějinné problematiky měl u Dmowského podobu poměrně častých historických exkurzů, přičemž Dmowski nezřídka začínal svůj výklad v přítomnosti a přes minulost se k přítomnosti opět vracel.

Masarykův a Dmowského přístup k historické problematice

Masaryk a Dmowski prezentovali ve svých textech relativně ucelenou a komplexní koncepci „velkého vyprávění“ užívajícího při hledání národní identity národní dějiny. Oba přitom hleděli kriticky na pohled na minulost, který dějiny nespojoval s přítomností a jejími potřebami (Masarykova kritika pozitivistické historiografie, Dmowského kritika krakovské historické školy) a prosazovali angažovaný pohled na historii chápaný jako součást hledání identity člověka a národního programu.

Masarykův přístup k dějinám nesl zřetelnější základní vývojovou linii, která byla jednoznačně pojmenována. Masaryk spojoval národní minulost s národní přítomností prostřednictvím smyslu národních dějin spatřovaného v konceptu humanity, který se podle Masaryka zrodil v době husitství a byl přejat českým národním obrozením 19. století. Dmowski sahal k užití historie a historických příkladů sice hojně, jeho pojetí bylo ale spíše instrumentální a nepracovalo s tezemi o smyslu polských dějin. Dmowského koncepcí polské otázky nespatovala (na rozdíl od Masarykovy koncepcí české otázky) v polských národních dějinách jednoznačné pozitivní argumentační jádro, jakým bylo husitství a české bratrství v případě Masarykova přístupu.

Pro Masaryka a Dmowského byl při hledání národní identity a tematizaci národních dějin společný *kritický prvek* a snaha hledat příčiny národních neúspěchů v řadách vlastního národa. Masaryk i Dmowski v historicko-argumentačním ohledu podrobili kritice národní pasivitu, efektní hrdinství, nedostatečný důraz na drobnou práci a touhu po luxusu. Paralelně s tím se u Masaryka a Dmowského objevovala snaha o národní regeneraci. V souvislosti se skutečností, že Masaryk nalézal v českých dějinách pozitivně hodnocené jádro a formuloval smysl českých dějin, mělo v jeho textech hledání zdrojů budoucího národního rozvoje výrazný historický náboj a historický vzor. Dmowski se naproti tomu při úsilí o nalezení možných zdrojů regenerace na minulost odvolával podstatně méně a průběh národních dějin sehrával v jeho koncepci především kritickou funkci („tudy ne“). Zatímco Masaryk pokládal českou reformaci za prvopočáteční fázi přechodu evropské společnosti od středověku k novověku, Dmowski neinterpretoval žádné období polského historického vývoje jako *předvoj* evropské modernizace. Polsko v Dmowského pojetí nebylo nikdy evropským jádrem, nacházelo se vždy na civilizačním pomezí Evropy či Západu. Dmowski se v té souvislosti domníval, že Poláci během své historie dosud převážně čerpali z kulturních výtobytků jiných národu a sami k rozvoji civilizace přispěli jen omezeně.

Tematická analýza historické argumentace

Pro Masarykův a Dmowského přístup k hledání národní identity byla příznačná relativně malá orientace na oblast politických dějin a klasických událostních dějin. Ještě mnohem slabší bylo zaměření na dějiny vojenství (bitvy, vojevůdci apod.) a válečné úspěchy v minulosti. Masaryk se o vojenské stránce dějin zmiňoval minimálně a pro Dmowského bylo charakteristické, že zdánlivé zdary polské expanzivní politiky v minulosti považoval spíše za neúspěchy. Na první pohled nejslavnější období národních dějin spojené s největším územním

rozmachem (Rzeczpospolita) hodnotil Dmowski značně negativně a jeho kritika směřovala proti mechanismům, jimiž bylo úspěchu dosaženo a které v dlouhodobé perspektivě nutně vedly k úpadku (absence geopoliticky podloženého národního zájmu, příliš „liberální“ způsob fungování polského stavovského státu).

Slabě se u Masaryka a Dmowského vyskytovaly poukazy na jevy z oblasti hospodářských dějin, což souviselo s celkově skrovným zájmem Masaryka a Dmowského o ekonomickou problematiku. Je však třeba zdůraznit, že význam tematizace hospodářských otázek se u Masaryka a Dmowského ve vztahu k problematice národní identity lišil podle životní periody. Masaryk hospodářskou problematiku tematizoval nejvýrazněji v období výkonu poslaneckého mandátu v letech 1907-1914, v malé míře ji však podkládal historickými argumenty. Dmowski věnoval zvýšenou pozornost hospodářským otázkám v období velké hospodářské krize na přelomu 20. a 30. let.

Masarykova a Dmowského historická argumentace se nejvýrazněji soustřeďovala na oblast dějin idejí a koncentrovala se tematicky okolo nejasné a těžko vymežitelné sféry kulturních dějin v nejširším smyslu včetně dějin mentalit s přesahy k oblasti zobecňujících sociálních dějin (jež jsou pro tento účel chápány jako snaha o zachycení historické úlohy kolektivních skupin, sociálních struktur a procesů). Termíny „idea“, „myšlenka“, „myšlení“, „duch“ či „duchovní vývoj“ se v Masarykových a Dmowského textech vyskytovaly neobyčejně často.

U Masaryka a Dmowského sehrávala významnou roli otázka „národního myšlení“, historicky vzniklé národní povahy a národní mentality. Orientace na dějiny elitního a abstraktního myšlení (klasické dějiny idejí) byla důraznější u Masaryka než u Dmowského. Masaryk hojně pracoval s idealistickou filosofií dějin založenou na představě národního ducha reprezentovaného klíčovými, symbolickými profilovými osobnostmi. Dmowski kladl naproti tomu důraz spíše na roli společenskoekonomických forem života v rámci historických změn národní povahy. Dmowski, který měl odpor vůči pojmu sociologie a vůči „módní sociologii“ se stavěl odmítavě, byl tak ve svém přístupu paradoxně mnohdy „sociologičtější“ než Masaryk. Vycházel přitom z předpokladu charakterizovaného postojem, podle kterého „skuteční režiséři dějin stojí za kulisami, roztroušeni v bezejmenné mase“.² Masaryk měl přes deklarovaný požadavek historické generalizace daleko k popření historické jedinečnosti a zvláště výjimečnosti díla vynikajících osobností. Obecné a trvalé bylo v Masarykově pojetí naopak tvořeno činy osob, které spoluurčovaly směr smyslu dějin (Hus, Chelčický,

² Dmowski, R. *Jawna i tajna polityka*. In: Dmowski, R.: *Pisma, III*. Komorów 2012 [1902], s. 64-65.

Komenský, obrozenci). Masarykův přístup k úloze osobnosti v dějinách výstižně charakterizoval výrok, podle kterého „vynikající individua měla, mají a budou mít ve všech oborech vliv rozhodující. Ten vliv se nedá odhadnout vždycky a nedá se odhadnout hned; často ho vůbec nevidět, často si lidé všímají jen hluku mas a jejich dočasných a docela bezvýznamných vůdců, často na masy působí lidé menší a malí, ale nakonec, třeba po mnohých a marných pokusech, proráží mínění správné, také nepopulární“.³ Ve svém zachycení dějinné problematiky Masaryk zdůraznil daleko spíše roli jednotlivce a jeho vlastní aktivity než úlohu anonymních sociálních procesů, i když je třeba zdůraznit Masarykovo konstatování, podle kterého elity ideu jen uskutečňují, pro národ lze poctivě pracovat v každém postavení a není nutně třeba pomáhat v rovině nejzjevnější a jen zdánlivě nejdůležitější ‚historie‘ (politické), kterou „pochlebníci pořád ještě zapisují do památníku národů velkými literami“.⁴

Chronologická analýza historické argumentace

Masarykova a Dmowského koncepce národních dějin se shodovala v pozitivních hodnocení vývoje ve středověku, po němž následovalo období raně novověké dezorganizace a úpadku. Masarykův a Dmowského pohled na středověké dějiny však nebyl totožný. Středověké období řádově do 14. století se v Masarykově a Dmowského historické argumentaci vyskytovalo jen velmi skrovně a bylo zachyceno spíše v pozdějších textech a přístupech z doby první světové války a let po jejím skončení. Historická argumentace byla přitom v aktualizujícím kontextu vzniku nezávislého Československa a Polska spojována s tezí o životaschopnosti národa, který byl od počátku svých dějin schopen čelit výrazné německé převaze (Přemyslovci, polská „říše Boleslavů“ v 11. století). V Masarykově i Dmowského koncepci bylo velmi kladně konotováno pozdně středověké období (řádově 15. století), jeho úloha pro národní dějiny se však rozcházel. Česká reformace byla pro Masaryka základem české historické výjimečnosti v evropském kontextu a zakládala tak smysl národních dějin. Dmowski hodnotil jagellonské období polských dějin jako epochu, kdy se Polsko svým vývojem nejvíce přiblížilo evropským národům na čele civilizačního vývoje, neinterpretoval ji však jako klíčový moment pro budování polské národní identity přesahující historické epochy.

³ Masaryk, T. G.: *Otázka sociální II*. Praha 1947 [1898], s. 257.

⁴ Masaryk, T. G.: *Česká otázka – Naše nynější krize*. Praha 1947 [1895], s. 408-409.

V Masarykově i Dmowského koncepci bylo výrazně zachyceno období raně novověkého úpadku, které v případě Masarykova zachycení českého vývoje začalo dříve (již v průběhu druhé poloviny 15. století) než v případě Dmowského pojetí polských dějin (druhá polovina 16. a daleko spíše až 17. století). Výrazně se lišil rovněž popis příčin raně novověké dezorganizace. Masaryk spojoval prvopočátek úpadku s neustáleností a vnitřní nepevností české reformace, jevy, které po bitvě na Bílé hoře (1620) usnadnily nástup rekatolizace. Dmowski asocioval úpadek s nedostatečným vědomím národních zájmů a s geopoliticky chybnou východní expanzí Polsko-litevského státu, jež oslabila národní identitu a její upevňování. Je si však třeba povšimnout, že Masaryk i Dmowski ve svém hledání příčin raně novověkého úpadku pojmenovávali dosud slabou kolektivní identitu české a polské společnosti (respektive slabou identitu předmoderního národa).

V Masarykově koncepci českých dějin se vedle české reformace stávalo druhým pozitivním pólem národních dějin české národní obrození zahájené na konci 18. století. Dmowski v částečně podobném duchu kladně hodnotil pokusy o reformy státu z období sklonku Rzeczki pospolité, které pokládal za svého druhu paralelu k Francouzské revoluci a jež podle jeho pojetí nebyly zcela udušeny ani trojím dělením Polska a doznávaly až do roku 1830. I když je vzhledem ke značně odlišnému postavení české a polské otázky v tomto historickém období hledání paralel mezi Masarykovou a Dmowského koncepcí problematické, lze na základě komparativní analýzy konstatovat, že Masaryk i Dmowski oceňovali snahy českého a polského národního hnutí v prvních desetiletích 19. století, na národní politiku v druhé polovině století však hleděli o poznání kritičtěji. S ohledem na druhou polovinu 19. století poukazoval Masaryk na odklon od původních ideálů obrození, přílišnou politizaci národního hnutí na úkor kultury a bezprogramovost české politiky v její staročesko-mladočeské podobě. Dmowski byl velmi kritický vůči polskému protiruskému povstání v letech 1863-1864, v jehož důsledku se ve světě podle jeho interpretace na polskou otázku prakticky zapomnělo a polská problematika začala být vnímána jako regionální záležitost jednotlivých záborových mocností. Dmowski se přitom s Masarykem zásadně rozcházel v otázce hodnocení politické dimenze národního hnutí. Zatímco Masaryk podroboval politizaci českého národního hnutí kritice a kladl důraz na kulturní politiku, Dmowski považoval důraz národního hnutí na nepolitická kulturní témata, který se podle jeho názoru v polském případě v druhé polovině 19. století prosazoval, za projev periferizace polského národního hnutí a jeho degradace na úroveň národních hnutí nehistorických (etnických) národů. V Masarykově a Dmowského hodnocení přitom v tomto ohledu sehrával úlohu odlišný český a polský národní vývoj v několika posledních stoletích, kdy Polsko bylo

až do konce 18. století nezávislým státem a následné polské národní hnutí bylo od počátku založeno na politických požadavcích, zatímco české národní hnutí bylo iniciováno požadavky kulturního a jazykového rázu.

Historická argumentace a mentální geografie

Masarykův a Dmowského historickou argumentací podkládaný pohled na pozici české a polské otázky v rámci kulturní mapy Evropy se lišil tím, že Dmowski Polsko pokládal za okraj Západu a západní civilizace. Masaryk interpretoval českou otázku jako geograficky mnohvrstevný problém zahrnující v sobě otázku Rakouska, slovanství i Evropy jako celku, vnímal ji však v tomto ohledu jako otázku do značné míry centrální a neasocioval ji s „okrají“. České země pojmenovával jako odvěké hospodářské jádro Rakouska představující po celou dobu existence podunajského soustátí základ pro daňové výnosy státu. V rámci slovanského světa připisoval českým zemím specifické postavení země nejvíce předsunuté na západ, což z českých zemí v Masarykově interpretaci nečinilo okraj, ale spíše předvoj, zemi, kde bylo slovanství poprvé (dříve než v Rusku) vědecky a teoreticky formulováno. V evropském kontextu si Masaryk přirozeně uvědomoval nejádrovou roli českých zemí v evropském uspořádání, v historickém ohledu ji však ve své argumentaci mírnil tvrzením, podle kterého česká reformace sehrála úlohu prvního iniciátora přechodu evropské společnosti od středověku k novověku. Na druhé straně je však třeba uvést, že polskou výjimečnost a centralitu v rámci slovanského světa tematizoval i Dmowski, a to na základě tvrzení, podle kterého byli Poláci politicky nejrozvinutějším slovanským národem, protože jako jediní rozvinuli domácí autenticky polskou civilizaci s plnou sociální strukturou. Poláci měli podle Dmowského jako jediný slovanský národ kontinuálně existující národní politickou elitu (politické elity v Rusku vznikly podle Dmowského pod cizími, zvláště německými vlivy, a ruské politické kruhy byli proto údajně civilizačně neruské).

Masarykův a Dmowského pohled na hodnocení historické pozice české a polské otázky na mapě Evropy se výrazně přiblížil v době první světové války, kdy Masaryk a Dmowski prakticky shodně tematizovali tisícileté soupeření svých zemí s germanizačními snahami. Německo a Rakousko-Uhersko označovali za nejméně demokratické země Evropy a oba zdůrazňovali, že Rakousko již svou identitu ztratilo a musí proto zaniknout. V aktualizujícím kontextu poté Masaryk a Dmowski ve snaze odůvodnit nutnost vzniku československého a polského státu pro evropskou rovnováhu poukazovali na skutečnost, že jejich národy dokázaly v dobách, kdy byli dostatečně silné a nezávislé, německé expanzi na

východ účinně čelit. Podobná byla rovněž Masarykova a Dmowského koncepce poválečné střední Evropy počítající se vznikem nezávislých států v prostoru mezi Německem a Ruskem. Tato koncepce se v Masarykově i Dmowského případě zakládala v argumentačním ohledu na varování před pangermanismem a německými projekty Mitteleuropy a vyslovovala hypotézu, podle které za předpokladu, že Německo (a jím de facto kontrolované Rakousko) ovládne středovýchodní Evropu, získá přístup ke klíčovým materiálním zdrojům, v příští válce mu v realizaci jeho cílů nezabrání již nikdo a bude následně moci dobýt i celý svět. Masaryk i Dmowski přitom požadovali úplnou porážku Německa s vojenským obsazením německého území a vstupem spojeneckých vojsk do Berlína (k čemuž nedošlo).

Vztah národní a nadnárodní identity v perspektivě historické argumentace

Masaryk ani Dmowski se nepokusili o definici termínu národ podloženou historickou argumentací, přičemž národ pokládali spíše za variabilní veličinu určenou mnoha faktory, jejíž jednotná definice je z podstaty věci nemožná. Zatímco Masaryk hledal v národních dějinách nadčasové povahové rysy, jež se měly stát základem národní identity (idea humanity), Dmowski byl vůči existenci nadčasových prvků národního charakteru spíše skeptický. Zároveň však postuloval nadčasovost národní identity jako takové, a to na základě tvrzení, že být Polákem znamená být spjat s celými dějinami národa. V Masarykově a Dmowského pojetí dějin národní mentality lze najít společné prvky, zvláště s ohledem na kritiku národní povahy. Masaryk poukazoval na českou názorovou neukotvenost, nestálost a pasivitu, Dmowski zdůrazňoval v rámci kritického pohledu na polské myšlení v první řadě pasivitu (podstatně výrazněji než Masaryk), absenci dlouhodobé perspektivy v lidském jednání a přílišnou snahu o reprezentativnost. Masaryk i Dmowski přitom hleděli s despektem na efektní hrdinství a oproti mučednictví preferovali každodenní, málo viditelnou práci.

Masarykův a Dmowského pohled na vztah národní a nadnárodní identity se vcelku předvídatelně různil a odpovídal odlišným konturám Masarykových a Dmowského světonázorových východisek. Zatímco pro Masaryka, jehož postulátem byla idea humanity, představovaly národní a nadnárodní identita dvě zcela kompatibilní a vzájemně se doplňující roviny, Dmowski v duchu svého národně orientovaného uvažování a sklonu k antisemitismu hleděl s nedůvěrou zvláště na nadnárodní organizace a hojně je označoval za protagonisty maskovaných národních zájmů velmocí či židovského etnika. Masarykovy a Dmowského pohledy však spojoval skeptický pohled na naivní kosmopolitismus snažící se prohlásit národ za nerelevantní a překonanou historickou veličinu.

Náboženství, národní identita a historická argumentace

Důraz na náboženskou otázku byl v rámci Masarykovy historické argumentace při hledání národní identity výraznější než v případě Dmowského, a to v souladu s Masarykovým akcentem na českou reformaci jako jádro českého historického vývoje. Dmowského přístup k historické úloze náboženství byl o poznání pragmatictější než Masarykův a Dmowski výrazněji spojoval otázku náboženství s problematikou národních zájmů. Masaryk i Dmowski s náboženstvím spojovali mentalitu jednotlivých národů (protestantské, katolické národy), v Masarykových textech byla však tematizace této problematiky podstatně intenzivnější.

Interpretace cesty historické změny reprezentovaná darwinistickým evolucionismem nacházela silný ohlas v Dmowského zachycení historické problematiky a v Dmowského historické argumentaci. Darwinistické inspirace se však dotýkaly pouze Dmowského přístupu k dějinám kolektivů (národů), nikoliv historické úlohy jednotlivců. V individuální lidské rovině se Dmowski držel křesťanského přístupu k mezilidské etice. Masaryk naproti tomu darwinistický přístup k hodnocení historických procesů důrazně odmítal a vnímal jej nikoliv jako pokus o ozřejmení obecných historických zákonitostí a vývoje identit, nýbrž jako ideologický útok proti hodnotovému světu, který se utvářel po tisíciletí.

Cesty společenské změny v perspektivě historické argumentace

Masaryk a Dmowski hleděli spíše kriticky na revoluci a povstání jako cestu historické změny, přičemž negativně hodnocené revoluční procesy asociovali s pokusy o rychlou změnu společenských struktur. Masarykův odpor vůči takto pojímané cestě historických transformací byl přitom zprvu (do počátku 20. století) fundamentální, Dmowski vycházel spíše z hodnocení revoluce jako nevhodné a málo účinné taktiky. V souvislosti s nechuť k evropské revoluční tradici hleděli Masaryk a Dmowski dosti vlažně na cesty společenské změny navrhované a prováděné evropským liberalismem, který v zásadě interpretovali jako dědice nezávazného (a tudíž často nezodpovědného) volnomyšlenkářství bez hlubšího světonázorového a hodnotového ukotvení. Pohled na revoluci ovlivňoval i Masarykovu a Dmowského interpretaci marxistického socialismu. V obecné rovině měl Masaryk pro socialismus podstatně větší pochopení než Dmowski, který se v rámci politického spektra ve srovnání s Masarykem nacházel vždy podstatně výrazněji napravo. Masaryk a Dmowski se nicméně shodovali v pohledu, podle kterého došlo od doby formulace marxismu k výrazným historickým změnám, materiální i společenské postavení proletariátu se zlepšilo a dělnictvo

získalo v moderní společnosti možnost prosadit své zájmy a požadavky účinněji a pro sebe výhodněji než revoluční násilnou cestou.

Vedle násilné revoluce tematizoval Masaryk i málo viditelnou „revoluci“ v hlubších společenských strukturách (proměny mentalit, hodnotových postojů, idejí apod.), kterou označoval jako „revoluci reformní“ a pokládal ji za jedinou skutečnou revoluci. To Masarykovi otevíralo cestu k důrazu na reformu jako protiklad revoluce (tento element Masarykova myšlení neměl u Dmowského paralelu), ale i k pozdějšímu zhodnocení „revoluce“ jako takové, což Masaryka za války a po jejím skončení přivádělo až k interpretaci první světové války jako „světové revoluce“, kdy Masaryk kladně konotoval revoluci jako přechod moci a výměnu politických elit za situace, kdy původní držitel ztratil legitimitu a jeho počínání přestalo reprezentovat společnost. S revolucí mohla být za těchto předpokladů spojena změna hranic, přičemž význam revoluce jako změny společenských struktur se v Masarykově myšlení v tomto kontextu dostával do pozadí. Příznivější Masarykův pohled na revoluci přitom koreloval s méně kritickým hodnocením liberalismu.

Základní bibliografie (texty T. G. Masaryka a R. Dmowského)

Masaryk

- Masaryk, T. G.: *Cesta demokracie I. Projevy, články, rozhovory 1918-1920*. Praha 2003.
 Masaryk, T. G.: *Cesta demokracie II. Projevy, články, rozhovory 1921-1923*. Praha 2007.
 Masaryk, T. G.: *Cesta demokracie III. Projevy, články, rozhovory 1924-1928*. Praha 1994.
 Masaryk, T. G.: *Cesta demokracie IV. Projevy, články, rozhovory 1929-1937*. Praha 1997.
 Masaryk, T. G.: *Česká otázka – Naše nynější krize*. Praha 1947.
 Masaryk, T. G.: *Ideály humanitní a texty z let 1901-1903*. Praha 2011.
 Masaryk, T. G.: *Jan Hus. Naše obrození a naše reformace*. Praha 1923 [1896].
 Masaryk, T. G.: *Juvenilie. Studie a stati 1876 – 1881*. Praha 1993.
 Masaryk, T. G.: *Karel Havlíček. Snahy a tužby politického probuzení*. Praha 1996 [1896].
 Masaryk, T. G.: *Moderní člověk a náboženství*. Praha 2000 [časopisecky 1896-1898, knižně 1934].
 Masaryk, T. G.: *Nová Evropa. Stanovisko slovanské*. Brno 1994 [anglicky a francouzsky 1918 – neveřejný tisk, česky 1920].
 Masaryk, T. G.: *Otázka sociální I.-II*. Praha 1947 [1898].
 Masaryk, T. G.: *Palackého idea národa českého*. Praha 1947 [1898].
 Masaryk, T. G.: *Parlamentní projevy 1891-1893*. Praha 2001.
 Masaryk, T. G.: *Parlamentní projevy 1907-1914*. Praha 2002.
 Masaryk, T. G.: *Politika vědou a uměním. Texty z let 1911-1914*. Praha 2011.
 Masaryk, T. G.: *Problém malého národa*. Praha 1947 [1905].
 Masaryk, T. G.: *Přednášky a studie z let 1882-1884*. Praha 1998.
 Masaryk, T. G.: *Rusko a Evropa. Studie o duchovních proudech v Rusku I.-II*. Praha 1931-1933 [německy 1913].

- Masaryk, T. G.: *Rusko a Evropa. Studie o duchovních proudech v Rusku III*. Praha 1996 [anglicky 1967].
- Masaryk, T. G.: *Slovanské studie a texty z let 1889-1891*. Praha 2007.
- Masaryk, T. G.: *Světová revoluce. Za války a ve válce 1914-1918*. Praha 1925.
- Masaryk, T. G.: *Válka a revoluce I. Články – memoranda – přednášky – rozhovory 1914-1916*. Praha 2005.
- Masaryk, T. G.: *Válka a revoluce II. Články – memoranda – přednášky – rozhovory 1917*. Praha 2008.
- Masaryk, T. G.: *V boji o náboženství*. Praha 1947 [1904].
- Masaryk, T. G.: *Základové konkrétné logiky*. Praha 2001 [1885].
- Masaryk, T. G.: *Z bojů o Rukopisy. Texty z let 1886 - 1888*. Praha 2004.
- Masaryk, T. G.: *Z počátků Athenaea. Texty z let 1883-1885*. Praha 2004.

Dmowski

- Dmowski, R.: *Myśli nowoczesnego Polaka*. Komorów 2011 [1903] (Pisma I.).
- Dmowski, R.: *Niemcy, Rosja i kwestja Polska*. Częstochowa 1938 [1908] (Pisma II.)
- Dmowski, R.: *Dziesięć lat walki. Zbiór prac i artykułów publikowanych do 1905 r.* Częstochowa 1938 (Pisma III.).
- Dmowski, R.: *Upadek myśli konserwatywnej w Polsce*. Częstochowa 1938 [1914] (Pisma IV).
- Dmowski, R.: *Problems of Central and Eastern Europe*. London 1917.⁵
- Dmowski, R.: *Polityka polska i odbudowanie państwa I*. Częstochowa 1937 [1925] (Pisma V).
- Dmowski, R.: *Polityka polska i odbudowanie państwa II*. Częstochowa 1937 [1925] (Pisma VI).
- Dmowski, R.: *Świat powojenny i Polska*. Częstochowa 1937 [1931] (Pisma VII).
- Dmowski, R.: *Przewrót*. Częstochowa 1938 [1934] (Pisma VIII).
- Dmowski, R.: *Polityka narodowa w odbudowanym państwie. Mowy i rozprawy polityczne z lat 1919-1934*. Częstochowa 1939 (Pisma IX).
- Dmowski, R.: *Od Obozu wielkiej Polski do Stronnictwa narodowego. Przemówienia, artykuły i rozprawy z lat 1925-1934*. Częstochowa 1939 (Pisma X).
- Dmowski, R.: *Wybór pism*. Warszawa 1990.
- Dmowski, R.: *Wychodźstwo i osadnictwo*. Lwów 1900.
- Dmowski, R.: *Separatyzm Żydów a jego źródła*. Warszawa 1909.
- Wybranowski, K. [Dmowski, R.]: *Dziedzictwo*. Wrocław 2010 [1931].
- Wybranowski, K. [Dmowski, R.]: *W połowie drogi*. Wrocław 2004 [1929].

PhDr. Milan Scholz

Seznam publikační činnosti

- "Čas soumraku", in *Soudobé dějiny* 1/2007, s. 236–237 (recenze).
- "Dvakrát komunistické Československo a Afrika", in *Soudobé dějiny* 4/2007, s. 866–871 (recenze).
- "Komparativní přístup v historiografii a transnacionální historická problematika", in *Sociální studia* 1/2009, s. 69-87.

⁵ Polský překlad byl přetištěn v rámci Dmowského práce *Polityka polska i odbudowanie państwa II*.

- "Prostor a dějiny. Historické proměny diskusí a otázky současného bádání" In: KLUSÁKOVÁ, Luďa - SCHOLZ, Milan (eds.), Pojetí prostoru v historické perspektivě. (AUC Philosophica et historica, 1/2010. Studia historica), Praha: Karolinum, 2012, s. 13-28.
- "První světová válka a změna prostorového paradigmatu. Naumann - Masaryk - Agnelli a Cabiati" In: KLUSÁKOVÁ, Luďa - SCHOLZ, Milan (eds.), Pojetí prostoru v historické perspektivě. (AUC Philosophica et historica, 1/2010. Studia historica), Praha: Karolinum, 2012, s. 125-165.